

1. Загальна психологія; психологія особистості

**ІЗ ПСИХОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА.
ДРОГОБИЦЬКИЙ ПЕРІОД: СТАНОВЛЕННЯ ПИСЬМЕННИКА**

Марчук К. А., канд. філол. наук, старший викладач кафедри теоретичної та практичної психології

Житомирський державний університет ім. Івана Франка

Стаття розкриває особливості формування творчої обдарованості Івана Франка, розкриває проблему співвідношення біологічного та соціального через дослідження життєвого шляху письменника. Дрогобицький шкільний період означено як визначальний у творчому становленні І. Франка.

Ключові слова: *творчість, творча особистість, обдарованість, талант.*

Статья раскрывает особенности формирования творческой одаренности Ивана Франко, раскрывает проблему соотношения биологического и социального через исследование жизненного пути писателя. Дрогобычский школьный период обозначен как определяющий в творческом становлении И. Франко.

Ключевые слова: *творчество, творческая личность, одаренность, талант.*

Marchuk K. A. From psychology of Ivan Franko's creation. Drohobych period: becoming of writer.

The article exposes the features of forming of Ivan Franko's creative gift, lights up the problem of correlation of biological and social through research life course of writer. Drohobych school period marked as qualificatory in the creative becoming of I. Franko.

Keywords: *creativity, creative personality, giftedness, talent.*

«...Нема нічого, гідного уваги у моєму житті, крім тієї сверблячки до писання, крім нахилу спостерігати людське життя в його найрізноманітніших проявах...»

І. Франко

Постановка проблеми. Проблема творчої обдарованості особистості не виходить із поля досліджень українських науковців. Вона актуалізується в силу зростаючої суспільної потреби у талановитих людях. Крім того, талант і обдарованість як психічні явища є досить мінливими і неоднозначними, і потребують різностороннього наукового підходу. Одним із таких підходів є вивчення обдарованості особистості через дослідження її біографії. Творча обдарованість у цьому дискурсі виростає із вдалого поєднання вроджених анатомо-фізіологічних особливостей та сприятливих умов конкретного макро- і мікросередовища. А соціальні умови, а також психічні якості, набуті впродовж життя під впливом близького і далекого оточення, надають природнім задаткам спеціального спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні дослідження із психології творчості (Б.Г. Ананьєв, Б.М. Теплов, А.М. Матюшкін, Н.С. Лейтс, С.О. Грузенберг, В. О.Моляко, О. І. Кульчицька, О. Л. Музика, О. О. Музика, О.В. Проскура, Л. В. Вержиковська, Т. М. Третяк та ін.) підтверджують актуальність у вітчизняній науці проблеми формування творчої обдарованості. Автори розкривають особливості взаємодії вікових, соціально-психологічних і суб'єктивних чинників у розвитку творчої особистості, проблему співвідношення біологічного та соціального у природі творчої обдарованості, і в цьому контексті часто вдаються до дослідження життєвого шляху обдарованих людей. Вибір для аналізу відомої творчої особистості здійснюється відповідно до специфіки прояву таланту, виявлення базових структур її творчого потенціалу. В.О. Моляко пропонує будувати дослідження відповідно до схеми вивчення особистості та творчості в біографічному аспекті

та акцентує увагу на тому, що принципи дослідження творчої особистості визначені недостатньо, будь-які пошуки в цьому плані мають попередній характер. О.Кульчицька досліджує біографічні витoki обдарованості відомих людей, серед них і І. Франка, стверджуючи наявність у нього універсальної обдарованості (поет, прозаїк, драматург, публіцист, критик, історик літератури, вчений-фольклорист, етнограф, лінгвіст, історик театру, театральний критик, економіст).

Постановка завдання. У пропонованому дослідженні звертаємось до життєпису Івана Франка – українського письменника, публіциста, науковця, редактора, перекладача, громадського діяча, літературного критика – ряд можна продовжувати. Дослідницький окуляр зупинимо на Дрогобицькому періоді життя письменника. Припускаємо, що саме він став визначальним у творчому становленні письменника.

Виклад основного матеріалу. Життєпис Івана Франка у різні роки активно досліджується українськими науковцями різних галузей. Останнім часом він усе частіше привертає увагу дослідників, котрі цікавляться не лише художніми особливостями творів письменника, а й передумовами їх написання, витокami таланту автора, врешті, природою його творчості. Якось іще доволі молодий Франко на пропозицію скласти його біографію відповів: «Письменники, чий життєпис цікавіший від їхніх творів, чиї твори – це тільки матеріали до їхньої характеристики, складові частинки їхнього життєпису. Це генії, обранці долі, великі й оригінальні в доброму і злому, у щасті і в стражданні. Це корифеї літератури, творці нових напрямків. Їх можна назвати представниками того часу, коли вони жили, а їхній життєпис у кожному разі дасть змогу більш-менш глибоко увійти в таємниці духу їхньої доби, бо саме в них цей дух міститься, в них він немов відтворюється і знаходить своє найвиразніше втілення. Мені здається, що тільки такі письменники заслуговують на докладні та з усім першоджерельним апаратом опрацьовані біографії, бо ж їхнє життя само собою є такий архітвір, як їхні твори, і навіть невдало розказане збагачує скарбницю людського духу» [2, с.12]. Із висоти сучасності можемо констатувати, що саме така

характеристика ідеально пасує самому І. Франку, а його життєпис містить ключ до розгадки таємниці творчої обдарованості.

Іван Франко народився у родині сільського коваля, батьки його були «неграмотними», раннє дитинство минуло серед таких самих сільських дітей. Здавалося б, де тут узятися сприятливим передумовам для літературної творчості такої потужності? А вже у студентські роки молодий Франко стає знайомим письменником, перекладачем, активним громадським діячем, його сила та впевненість у власних позиціях примушує багатьох сучасників стати його прихильниками і послідовниками. Отож варто детальніше розглянути Дрогобицький період життя письменника, який лежить між його сільським дитинством та вступом до Львівського університету.

Очевидці згадують, що слабосилий, хворобливий Іван не був пристосований до важких сільських робіт. Натомість він мав гарну пам'ять, був напрочуд допитливим і спостережливим, «ріс дуже допитливою і водночас сміливою і незалежною дитиною з добрим, чутливим і вразливим серцем, любив і розумів багату і різнобарвну підгірську природу, що оточувала його» [1, с. 10]. Крім того, майбутній письменник відрізнявся багатою уявою і фантазією, «міг уявити собі іноді таке, що іншим було недоступно, побачити і відчувати надзвичайне» [1, с. 11]. Він відрізнявся від інших дітей і часто відчував себе «білою вороною». Тому, мабуть, улюбленим місцем для проведення дозвілля для нього стала батькова кузня, рідко порожня, часто заповнена місцевими та прийшлими людьми. Їхні розповіді подразнювали чутливу уяву хлопця, викликаючи вервечку образів. Сповнена фольклорними сюжетами, фантазія майбутнього письменника малювала яскраві, часто нереальні картини, які йому, малому, здавалися реалістичними. У дорослих його розповіді викликали здивування і сміх, серед однолітків – часто ставали причиною глузувань.

Згодом Франко, аналізуючи своє дитинство, створює образ сільського хлопчика Мирона (оповідання «Малий Мирон»), в якому акумулює дитяче відчуття світу та доросле осмислене розуміння власного дитинства, у тому числі й почуття «інакшості»: «Лучаються по наших селах доволі часто такі

дивовижні появи. Усе в них змаленьку не так, як у людей: і хід, і обличчя, і волосся, і слова, і вчинки. А коли прийдеться такій дитині вік жити під тісною сільською стріхою, без ширшого досвіду, без яснішого знання, коли відмалку нетямучі родичі почнуть натовкати в неї все на такий спосіб, «як звичайно у людей», то їм і вдасться придавити вроджені нахили до своєрідного, всі невживані і приголомшені здібності дитини заніміють і занидіють у зав'язку, і з малого Мирона вийде кепський господар, або, що гірше, не доразу приголомшена живість та прудкість характеру попре його до злого, не можучи розвиватись на добро, – стане він забіякою, ворожбитом, що віритиме у власні привиди і буде туманити людей із щирого серця» [5, с. 208]. Фактично письменник, який усе життя цікавився психологією творчості, займався самоспостереженням, тут у художній формі говорить про розвиток творчих здібностей та роль соціального оточення.

Сучасна дослідниця психології творчості О. Кульчицька, висновуючи про умови формування творчої обдарованості, стверджує: «Соціум впливає через підтримку таланту, створення умов для його розвитку і серед цих умов свобода для розвитку творчого таланту має вирішальне значення» [3, с. 272]. Майбутній письменник відчув на собі, що таке бути дитиною-диваком, дізнався, що таке дитяча жорстокість і безапеляційність, які завжди слідували за його спробами відстояти власну індивідуальність. І якби батьки-селяни віддали його до першого класу місцевої школи – то сьогодні наша культура не мала б митця такого масштабу. Спрацював би один із наведених Франком алгоритмів. Соціум «зрівняв би» його з усіма, школа зіграла б тут першочергову роль, оскільки у Нагуєвичах вона була парафіальною, тобто основна увага приділялася читанню церковних книг та церковному співові, натомість інтелектуальним розвитком учнів тут не надто переймалися.

Однак батько вирішує віддати сина на навчання до школи в Ясениці-Сільній, де мешкала Іванова бабуса по матері Людвіка та дядько Павло. Це був переломний момент як у житті хлопчика, так і у формуванні його творчої обдарованості. Уже сама лише зміна оточення, потреба пристосовуватися до нових умов сприяла формуванню самостійності, наполегливості. «Переїзди

навчають спілкуватися з різними людьми, розуміти нову культуру і нових людей, тобто навчають гнучкості і незалежності розуму, що є основою творчості» [3, с. 270]. Ще однією умовою творчої обдарованості є високий рівень інтелектуального розвитку. Можливість здобувати якісну освіту забезпечила Франкові можливість інтелектуального збагачення: «У Ясеницькій школі, своєю програмою наближеній до міських шкіл, замість церковнослов'янської мови вчили, крім української, польську мову з першого класу, а починаючи з другого класу – ще німецьку, а також рахувати» [6, с. 257]. Рік навчання у цій школі став фундаментом для отримання подальшої освіти у Дрогобичі – спочатку у так званій німецькій школі отців-василіан (з 2 – го до 4-го класу), а тоді у місцевій класичній гімназії.

Неабиякі успіхи у навчанні (Франка неодноразово визнавали кращим серед учнів) були обумовлені не лише біологічно, а й соціально. Так, висока мотивація до досягнення успіхів у навчанні легко пояснюється бажанням виправдати довіру батьків, які підтримували його матеріально і морально, вірили в нього, раділи його успіхам. Крім того, сільський хлопчик, потрапивши у міське, чуже середовище, прагнув показати, чого він вартий, зайняти своє «місце під сонцем». І він його завжди займав: «Безрадісні були перші дні й тижні шкільного життя в оточенні міських хлопчаків-другокласників, надто охочих до ущипливих жартів та насмішок із несміливого, розгубленого, ще й по-селянському вбраного й не раз невмитого новачка. Та в кінці семестру, на превелике диво всіх, цей безпорадний пришелець-селяк, що сидів між останніми, одержує першу локацію (перше місце в класі)» [6, с. 258]. Навчання у школі отців-василіан не лише інтелектуально збагатило майбутнього письменника, а й виховало характер, упевненість у собі і своїх силах, уміння знаходити спільну мову з людьми, переборювати труднощі.

Усе це згодилося йому і в Дрогобицькій класичній гімназії. Туди він прийшов уже не зляканим сільським хлопчиком, а учнем, який відмінно засвоївши шкільну програму, допомагає іншим, навчає, заробляючи цим собі на життя. У гімназії Франко зустрів учителів іншого типу (І. Верхратський, Ю.Турчинський) – вони часто виходили за межі шкільної програми, радо

спілкувалися з учнями у позаурочний час, на вихідних організовували спільні читання і обговорювання українських книжок. Франко згадує, що саме вони привили йому інтерес, а згодом і любов до літератури і читання, спрямували його у бік європейських літератур. У цей період саме учителі стають референтними особами, які здійснюють вплив на формування його як творчої особистості, вони створюють вільне інтелектуальне середовище, у якому Франко не лише отримує необхідні літературні знання, а й активно розвивається у комунікації, отримує можливість вільно висловлювати свою думку, вступати в діалог, як результат – формує власний науковий світогляд, який потребує постійного поглиблення і вдосконалення. З тих пір учень захопився читанням – читав усе, що міг дістати – і з шкільної бібліотеки, домашніх бібліотек учителів та однокласників. «Крім Шевченка, Шекспіра, великих німецьких класиків (Гете, Шіллера, Кльопштока) і найвидатніших польських поетів (Міцкевича, Словацького, Красінського), серед авторів, з якими Франко в той час уперше знайомився, він згадує Данте, М.Сервантеса, Ч.Діккенса, Г.Гейне, Г.Кляйста, Е.-Т.-А.Гофмана, «важку гумористику» Жана-Поля Ріхтера, А.-Ф.-Ф.Коцебу, К.Гункова, Б.Авербаха, К.Шпіндлера, В.Гюго, Е.Сю, Поль де Кокка, О.Дюма-батька, Ю.-І.Крашевського, Ю.Коженевського, Ю.Дзержковського, Я.Захаріясевича, Валеріяна Лозинського, а з українських письменників: І.Котляревського, А.Метлинського, М.Шашкевича, Марка Вовчка, О.Стороженка, П.Куліша, С.Руданського, Ю.Федьковича і П.Мирного» [5, с. 265]. Тут стало в нагоді знання мов – його пізнавальний інтерес виходив далеко за межі вітчизняної літератури і науки. З часом Франко починає займатися перекладами з німецької та польської.

Інтерес до читання переріс у ще одне захоплення – формування власної бібліотеки – осмислений, цілеспрямований підбір літератури, яка не входила до шкільної програми. Т. Гундорова наводить спогади Франка про той період: «Від п'ятого гімназійного, прочитавши припадком драми Шекспіра та Шіллера, я набрав замілювання до книжок і почав збирати свою власну бібліотеку, яка до кінця моїх гімназійних часів виросла до числа 500 томів. Ся бібліотека, в якій, крім різних класичних авторів, було зібрано немало й таких

книжок, яких не було в гімназійній бібліотеці або яких годі було дістати з неї, зробилась центром невеличкої громади учеників, яка, не маючи ані характеру, ані форми ніякого товариства й ніякої організації, від часу до часу сходилася на читання та на розмову. Ми читали наголос поезії та драми, дебатовали про порушені там думки» [2, с. 31]. Таким чином, бібліотека задовольняла не лише інтелектуальні потреби Франка, а й соціальні – зокрема, потребу у вільному висловленні власної думки, «думанні у голос» – коментуванні та обговоренні цікавих та актуальних тем. З часом школа і вчителі не могли задовольнити цих потреб майбутнього письменника, їхнім поглядам він часто протиставляв власні.

Інтелектуальний рівень майбутнього письменника дозволяв йому піднятися над шкільною програмою, опанувати провідні тенденції вітчизняного та європейського літературознавства. Однак визначитись із власною оцінкою цих явищ стало можливим лише при так званому «зовнішньому» осмисленні – після обговорення, дискутування та доопрацювання. Він часто спілкується з іншими учнями, людьми, часто не пов'язаними зі школою, однак щиро захопленими літературою. Одним із таких персонажів, котрий відіграв непересічну роль у формуванні творчого свідогляду Франка, розвитку у нього критичного мислення, став Лімбах – батько одного з учнів. Письменник завжди тепло згадує те спілкування. Один із таких спогадів наводить у своєму дослідженні Т. Гундорова: «І хоча позитивної духової сторони ся розмова не давала, то проте в ній, як і в содовій воді, було якесь освіження, віяло чимось для мене новим, незвичайним і принадним, чого я наразі не міг назвати. Після того сухого тону, яким викладано нам скупі відомості з історії літератури, в гімназії, після тих ніби об'єктивно-поміrkованих оцінок, після того фальшиво піднятого тону, яким треба було говорити про великих корифеїв літератури і про все, що вийшло з-під їх пера, Лімбахові різкі та іноді несправедливі слова набирали незвичайної ціни. Се ж були перші нешанобливі й неофіційні слова чоловіка, дійсно зацікавленого літературою, при тім не жадного ерудита, не фахівця, не шухляди, напханої старими паперами, але чоловіка з дійсним темпераментом, оригінального, свідомого чи несвідомого ворога всякого

шаблону, всякої утертої стежки» [2, с. 33]. Таке спілкування, ніби ковток свіжого повітря, дозволив по-новому поглянути на вже знайомі явища, критично зважити їх і прийти до власних, незаангажованих шкільними догмами висновків. Свобода думки, здатність до критичного мислення, творчий підхід до вирішення проблем формували у той час І. Франка як інтелектуала та творчу особистість.

Сприятливе соціальне середовище створювало умови для розвитку талановитості. О. Кульчицька стверджує, що «талановитість – це комплексне явище психіки людини, яке включає єдність інтелекту, творчості та мотивації. Інтелектуальні здібності таких людей перевищують середній і високий рівень, творчість виявляється у новому й оригінальному підході до вирішення проблем і завдань; що стосується мотивації, то це єдність емоційно-вольових якостей: інтересу до певної діяльності і настирливості у досягненні мети. Обдаровані люди характеризуються наполегливістю, надзвичайно розвинутою працьовитістю. Глибоким і стійким інтересом до певної діяльності» [3, с. 273]. Перебування у творчому середовищі гімназії, шкільна освіта, самоосвіта – розвивали у Франкові інтелектуальні, літературні здібності, особистісні якості, притаманні творчо обдарованій особистості – волю, наполегливість, мотивацію до успіху і, що важливо – високу працелюбність та працездатність. Він і далі читав багато програмової і позапрограмової літератури, при чому мав до неї не лише учнівський, читацький інтерес, а й науковий. Поділяючи захоплення однокласників сучасними авторами, Франко так само завзято й прискіпливо студіював медієвістику: «З античних майстрів слова, яких читали у школі, йому найбільше подобаються Гомер, Софокл і Тацит. Він знайомиться ближче також із поезією Анакреонта і Сапфо. Його захоплює і «Слово про похід Ігоря», і чеський «Королеводворський рукопис» та німецький середньовічний народний епос «Пісня про Нібелунгів», а також Біблія, яку читає в старословянському перекладі й сам перекладає з Книг Пророків» [6, с. 266], він ніколи не відмовлявся від можливості заробити індивідуальними заняттями з іншими учнями, виконанням домашніх завдань.

Додаткова праця приносила додаткові кошти, на які він міг купити нові книги, а інколи відкривала нові можливості, нові напрямки творчого розвитку. Так, у 1874-1875 рр. у Дрогобичі гастролював український мандрівний театр під керівництвом Омеляна Бачинського. Той запропонував Франкові співпрацю. Молодий поет перекладав і переробляв деякі п'єси для театрального вжитку. «Театральні вистави, що їх Франко міг тоді безплатно відвідувати, посилили в ньому нахил до драматургії, а запропонована праця значно поширила рамки його літературних знань і вперше ознайомила до деякої міри з вимогами театральної сцени» [6, с. 270].

Дрогобицький період виявився сприятливим і для «проби пера». Перший вірш «Великдень року 1877» називають «першим поетичним актом» [5] письменника, оскільки було ще чимало поезій, писаних на «задані теми», передбачені шкільною програмою. Фактором, який стимулював хлопця пробувати себе в поезії, стало захоплення творчістю Шевченка та збирання і вивчення фольклору. Цікаво, що зовнішнім поштовхом до написання поезії, за свідченням самого автора, став приклад його шкільного товариша Сидора Пасічинського, який у той час уже пробував друкуватися у періодиці. Франко теж надсилає кілька своїх поезій до журналу «Друг», отримує схвальну відповідь від редакції. «Цей факт підтверджує його віру в свій талант і стає живим поштовхом до дальшої, ще інтенсивнішої творчої діяльності» [5, с. 269].

Проаналізовані вище факти стосуються переважно шкільного життя майбутнього письменника, однак є іще один, цікавий і актуальний для творчого становлення бік Дрогобицького періоду. Переїхавши до міста Франко оселяється у далекої родички сім'ї – тітки Кошицької, яка тримала столярню: «Його не засмучувало те, що «цьоця Кошицька» не раз клала його спати в скринях, а то й у трунах, які виготовлялися в майстерні. Він охоче допомагав Кошицькій фарбувати столярні вироби, а скрині, де він малював квіти, даючи волю своїй фантазії, мали навдивовижу великий попит» [1, с.20]. Ця столярня на довгий час стала для хлопця джерелом духовного, ідейного збагачення, «книгою життєзнавства». Тут він отримує можливість творчої реалізації, дає волю фантазії, відчуває себе вільним у спілкуванні, набуває цінного

комунікативного досвіду. Перебуваючи у столярні, Франко знову повертається до збирання фольклору, яким були сповнені розмови робітників: «Крім самої роботи, його увагу день у день займають живі розмови на злободенні теми, а особливо приваблюють і захоплюють народні пісні, цікаві оповідання, казки, жарти та анекдоти, які тут ніколи не вичерпувались. У цьому новому міщансько-робітничому середовищі поширюється кругозір хлопця, збагачується його знання життя та людей» [6, с. 259]. Згодом Франко-письменник творчо переосмислить цю сторінку своєї біографії і розкриє її по-новому у цілій низці поетичних і прозових творів.

Висновки з проведеного дослідження. Результати ретроспективного біографічного дослідження дозволяють стверджувати, що Дрогобицький період – це пора формування майбутнього письменника, час, коли біологічні задатки під впливом сприятливого соціального середовища поступово трансформуються у літературну обдарованість. Творча обдарованість письменника включає єдність інтелекту, творчості та мотивації. Інтелектуальні здібності його перевищують високий рівень, творчість виявляється у новому й оригінальному підході до вирішення проблем і завдань, критичному осмисленні проблеми, стійкому інтересі до літературної діяльності, працьовитості, наполегливості у досягненні кінцевого результату. Перебування у творчому середовищі гімназії, шкільна освіта, самоосвіта сприяли розвитку інтелектуальних, літературних здібностей, особистісних якостей, притаманних творчо обдарованій особистості – волю, наполегливість, мотивацію до успіху і, що важливо – високу працелюбність та працездатність.

Здійснена наукова розвідка не вичерпує теми формування та розвитку обдарованості І. Франка і потребує подальших досліджень у контексті вивчення психології творчості письменника.

Список використаних джерел:

1. Басс І.І. Іван Франко. Життєвий і творчий шлях / І.І. Басс, А.А.Каспрук. – К.: Наукова думка, 1983. – 454 с.

2. Гундорова Т. І. Невідомий Іван Франко: Грані Ізмарагду / Тамара Гундорова. – К. : Либідь, 2006. – 360 с.
3. Кульчицька О. І. Біографічні і соціально-психологічні фактори розвитку творчої обдарованості / Олена Кульчицька // Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с.
4. Марчук К.А. Психологічні особливості творення поетичного тексту(за естетико-філософським трактатом І. Франка “Із секретів поетичної творчості” / Катерина Марчук // Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету, Т.8, Рівне, 2017, С. 120-124
5. Франко І. Я. Грицева шкільна наука: Вірші, оповідання, казки: Для молодшого та середнього шкільного віку / Іван Якович Франко // за ред. Н. О. Вишневської. – К.: Веселка, 1990. – 380 с.
6. Ярема Я. Франкознавчі студії / Яким Ярема // упоряд. С. Яреми; наук. редактор І. Лучук. – Львів, 2007. – 288 с.